

वामदेवो गौतमः। इन्द्रः, २३-२४ इन्द्राश्वौ। गायत्री

आ तू न इन्द्र वृत्रहन्नास्माकमर्धमा गहि। महान्महीभिरूतिभिः॥ ४.०३२.०१

वृत्रहन्- आवरणनाशक। इन्द्र- परमेश्वर। महान्- महात्मा सन्। महीभिः- महतीभिः। ऊतिभिः- रक्षाशक्तिभिः। आ- आभिमुख्येन। नः- अस्मान्। अस्माकम्- नः। अर्ध- अंशत्वेन। आ गहि- आगच्छ॥१॥

भूमिश्चिद्वासि तूतुजिरा चित्र चित्रिणीष्वा। चित्रं कृणोष्युतये॥ ४.०३२.०२

चित्र- असाधारण। भूमिः- भ्रमणशीलः। असि- भवसि। तूतुजिः- अभीष्टदाता भवसि। चित्रिणीषु- विचित्रभावनासु। ऊतये- अस्मद्रक्षायै। चित्रम्- आश्चर्यम्। कृणोषि- कुरुषे॥२॥

दध्रेभिश्चिच्छशीयांसं हंसि ब्राधन्तमोजसा। सखिभिर्ये त्वे सचा॥ ४.०३२.०३

ये। त्वे- त्वयि। सचा- सङ्गतास्तैः। सखिभिः- त्वन्मित्रैः। दध्रेभिः- अल्पैरपि। ओजसा- बलेन। शशीयांसम्- प्लवमानम्। शश प्लुतगतौ। ब्राधन्तम्- बृहन्तं शत्रुम्। हंसि- नाशयसि॥३॥

वयमिन्द्र त्वे सचा वयं त्वाभि नोनुमः। अस्माँअस्माँ इदुदव॥ ४.०३२.०४

इन्द्र- परमेश्वर। वयम्। त्वे- त्वयि। सचा- सङ्गताः। वयम्। त्वा- त्वाम्। अभि- आभिमुख्येन। नोनुमः- वन्दामहे। अस्मान्- नः। अव- पालय॥४॥

स नश्चित्राभिरद्विवोऽनवद्याभिरूतिभिः। अनाधृष्टाभिरा गहि॥ ४.०३२.०५

सः- असौ त्वम्। अद्विवः- वज्रपाणे। नः- अस्मान् प्रति। चित्राभिः- आश्चर्यभूताभिः। अनवद्याभिः- अदुष्टाभिः। अनाधृष्टाभिः- अप्रघर्षिताभिः। ऊतिभिः- रक्षाशक्तिभिः। आ गहि- आगच्छ॥५॥

भूयामो षु त्वावतः सखाय इन्द्र गोमंतः। युजो वाजाय घृष्वये॥ ४.०३२.०६

इन्द्र- परमेश्वर । गोमतः- धेनुमतश्चित्किरणयुक्तस्य । त्वावतः- तव । युजः- योगयुक्ताः । सखायः ।
वाजाय- सद्गतये । घृष्वये- महत्यै । सु- सुष्ठु । भूयामो- भवाम ॥६॥

त्वं ह्येक ईशिष इन्द्र वाजस्य गोमतः । स नो यन्धि महीमिषम् ॥ ४.०३२.०७

इन्द्र- परमेश्वर । त्वम् । हि- खलु । गोमतो वाजस्य- गोसमूहस्य चिद्रश्मिसमूहस्य । ईशिषे-
ईशानाय । एकः- असहायः । सः- असौ त्वम् । नः- अस्मभ्यम् । महीम्- महतीम् । इषम्-
सदिच्छाम् । यन्धि- यच्छ ॥७॥

न त्वा वरन्ते अन्यथा यदित्ससि स्तुतो मघम् । स्तोतृभ्य इन्द्र गिर्वणः ॥ ४.०३२.०८

गिर्वणः- गिरां सम्भक्तः । इन्द्र- परमेश्वर । स्तुतः- महितः सन् । स्तोतृभ्यः । यत्- यदा । मघम्-
धनम् । दित्ससि- यच्छसि । तदा । त्वा- त्वाम् । अन्यथा- प्रातिकूल्यं गताः । न । वरन्ते-
वारयन्ति ॥८॥

अभि त्वा गोतमा गिरानूषत प्र दावने । इन्द्र वाजाय घृष्वये ॥ ४.०३२.०९

इन्द्र- परमेश्वर । घृष्वये- महते । वाजाय- अन्नाय । दावने- दानाय । गोतमाः- अतिशयेन
चिद्रश्मिसम्पन्ना उपासकाः । त्वा- भवन्तम् । अभि- आभिमुख्येन । प्र- प्रकर्षेण । अनूषत-
स्तुवन्ति ॥९॥

प्र ते वोचाम वीर्या या मन्दसान आरुजः । पुरो दासीरभीत्य ॥ ४.०३२.१०

दासीः- विषयवासनादासभूतानि । पुरः- बन्धनानि । अभीत्य- अभ्येत्य । मन्दसानः- अध्यात्मरसे
मोदमानः । या- यैर्वीर्यैः । आरुजः- अभाङ्क्षीः । तानि । ते- तव । प्र- प्रकर्षेण । वोचाम-
वदाम ॥१०॥

ता ते गृणन्ति वेधसो यानि चकर्थ पौंस्या । सुतेष्विन्द्र गिर्वणः ॥ ४.०३२.११

गिरवणः- गिरां सम्भक्तः। इन्द्र- परमैश्वर्यसम्पन्न। सुतेषु- रसेषु निष्पन्नेषु। यानि। पौंस्या-
पौरुषाणि। चकर्त्त- अकरोः। ता- तानि। ते- तव पौरुषाणि। वेधसः- मेधाविनः। गृणन्ति-
स्तुवन्ति ॥११॥

अवीवृधन्तु गोतमा इन्द्र त्वे स्तोमवाहसः। एषु धा वीरवद्यशः ॥ ४.०३२.१२
इन्द्र- परमेश्वर। त्वे- त्वाम्। स्तोमवाहसः- मन्त्रवाहकाः। गोतमाः- अतिशयेन
चिद्रश्मिसम्पन्नाः। अवीवृधन्त- वर्धयन्ति। एषु- एतेषु। वीरवत्- वीर्यसम्पन्नम्। यशः- अन्नम्।
आ- आभिमुख्येन। धाः- धारय ॥१२॥

यच्चिद्धि शश्वतामसीन्द्र साधारणस्त्वम्। तं त्वा वयं हवामहे ॥ ४.०३२.१३
यच्चिद्धि- येन कारणेन। इन्द्र। त्वम्। शश्वताम्- बहूनाम्। साधारणः- समानः। असि- भवसि।
तेन कारणेन। तम्- अमुम्। त्वा- भवन्तम्। वयम्। हवामहे- आह्वयामः ॥१३॥

अर्वाचीनो वसो भवास्मे सु मत्स्वान्धसः। सोमानामिन्द्र सोमपाः ॥ ४.०३२.१४
इन्द्र- परमेश्वर। सोमपाः- रसानुभूतिमान् सन्। सोमानामन्धसः- रसेन। सु- सुष्ठु। मत्स्व-
आनन्दितो भव। वसो- चित्तवृत्तिस्तम्भकारक। वसु स्तम्भे। अस्मे- अस्माकम्। अर्वाचीनः-
अभिमुखः। भव ॥१४॥

अस्माकं त्वा मतीनामा स्तोम इन्द्र यच्छतु। अर्वागा वर्तया हरी ॥ ४.०३२.१५
अस्माकम्- अस्मभ्यम्। मतीनां स्तोमः- मननजो मन्त्रः। इन्द्र- परमेश्वर। त्वा- भवन्तम्। आ
यच्छतु- ददातु। हरी- तव प्राणाश्वौ। अर्वाक्- अस्मदभिमुखम्। आ वर्तय ॥१५॥

पुरोळाशं च नो घसो जोषयासे गिरश्च नः। वधूयुरिव योषणाम् ॥ ४.०३२.१६

नः- अस्माकम् । पुरोळासम्- पुरोडाशम् । च । घसः- भक्षय । वधूयुः- वधूकामः । योषणाम्-
वधूम् । इव । नः- अस्माकम् । गिरः- मन्त्रान् । च । जोषयासे- सेवस्व ॥१६॥

सहस्रं व्यतीनां युक्तानामिन्द्रमीमहे । शतं सोमस्य स्वार्यः ॥ ४.०३२.१७

युक्तानाम्- नियुक्तानाम् । व्यतीनाम्- गतिमतां प्राणाश्वानाम् । सहस्रम्- अनन्तम् । इन्द्रम्-
परमेश्वरम् । ईमहे- याचामहे । सोमस्य- रसस्य । स्वार्यः- अतिप्रमाणप्रणालीः । स्वारीशब्दो
मानार्थः । शतम्- अनन्ताः । ईमहे ॥१७॥

सहस्रा ते शता वयं गवामा च्यावयामसि । अस्मत्रा राध एतु ते ॥ ४.०३२.१८

ते- तव । सहस्रा शता गवाम्- अनन्तधेनूः । प्रभूतचिद्रश्मीन् । आ च्यावयामसि- आच्यावयामः ।
ते- तव । राधः- संसिद्धिः । अस्मत्रा- अस्मासु । एतु- आगच्छतु ॥१८॥

दश ते कलशानां हिरण्यानामधीमहि । भूरिदा असि वृत्रहन् ॥ ४.०३२.१९

ते- तव । दश कलशानां हिरण्यानाम्- हितरमणीयानानि प्रभूतानि रसोपलब्धिस्थानानि । अधीमहि-
धारयामः । वृत्रहन्- आवरणनाशक । भूरिदाः- प्रभूतदायकः । असि- भवसि ॥१९॥

भूरिदा भूरि देहि नो मा दध्नं भूर्या भर । भूरि घेदिन्द्र दित्ससि ॥ ४.०३२.२०

भूरिदाः- प्रभूतदायकः । नः- अस्मभ्यम् । भूरि- प्रभूतम् । देहि- यच्छ । दध्नम्- अल्पम् । मा देहि ।
भूरि- बहु । आ भर- आहर । भूरि । इन्द्र । दित्ससि- दातुमिच्छसि ॥२०॥

भूरिदा ह्यसि श्रुतः पुरुत्रा शूर वृत्रहन् । आ नो भजस्व राधसि ॥ ४.०३२.२१

भूरिदाः । असि- भवसि । हि- खलु । पुरुत्रा- बहुषु । श्रुतः- प्रसिद्धः । शूर- समर्थ । वृत्रहन्-
आवरणबाधक । राधसि- संसिद्धौ । नः- अस्मान् । आ भजस्व- समन्ताद्वाग्निः कुरु ॥२१॥

प्र ते बभ्रू विचक्षणं शंसामि गोषणो नपात् । माभ्यां गा अनुं शिश्रथः ॥ ४.०३२.२२

गोषनः- गवां चिद्रश्मीनां सम्भक्तः । नपात्- उद्धारक । न पातयितरित्यर्थः । विचक्षण- विशेषदृष्टः ।
इन्द्र । ते- तव । बभ्रू- प्राणाश्वौ । प्र शंसामि- प्रकर्षेण स्तौमि । आभ्याम्- एताभ्याम् । गाः- धेनूः ।
अनु- लक्ष्यकृत्य । मा शिश्रथः- मा विनष्टाः कार्षीः । अश्वागमनाद्वावो विश्लिष्यन्ते । तन्मा भूत् ।
आध्यात्मिके तु प्राणोद्वेगाच्चिद्रश्मयो विश्लिष्यन्ते । तन्माभूदिति भावः ॥२२॥

कनीनकेव विद्रधे नवे द्रुपदे अर्भके । बभ्रू यामेषु शोभेते ॥ ४.०३२.२३

विद्रधे- व्यूढे । नवे- नवीने । द्रुपदे- द्रुमाख्यस्थाने स्थिते लतिके । कनीनकेव- कमनीये इव । बभ्रू-
तव प्राणाश्वौ । यामेषु- मार्गेषु । शोभेते- प्रकाशेते ॥२३॥

अरं म उस्त्रयाम्णेऽरमनुस्त्रयाम्णे । बभ्रू यामेष्वस्त्रिधा ॥ ४.०३२.२४

उस्त्रयाम्णे- अर्चिरादिमार्गगामिने । उस्त्रा गावश्चिद्रश्मयः । याम पन्थाः । मे- मम । अनुस्त्रयाम्णे-
धूमादिमार्गगामिने च । अस्त्रिधा- अहिंसकौ । बभ्रू- प्राणाश्वौ । यामेषु- मार्गेषु । अरम्- पर्याप्तौ
भवतः ॥२४॥

Dr. Ratan Kumar